

УДК 94 (478)

Н.П. Щербінін
(м. Тернопіль)

ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА І.Г. НАУМОВИЧА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ (друга половина XIX ст.)

У статті проаналізовано літературну спадщину І.Г.Наумовича, її значення у розвитку національно-культурного відродження українців Східної Галичини другої половини XIX ст., простежено процес формування світогляду останнього, досліджено періодичні видання, започатковані ним.

В статье проанализировано литературное наследие И.Наумовича, его значение в развитии национально-культурного возрождения украинцев Восточной Галиции второй половины XIX в., прослежен процесс формирования мировоззрения последнего, исследованы периодические издания, основанные им.

The article analyzes the literary heritage I. Naumovich in the national-Ukrainian cultural revival of Eastern Galicia second half. Nineteenth century., Traced the formation of his outlook, the research of periodicals, initiated I. Naumovich.

Зміни, що відбуваються в сфері друкованого слова, яскраво відображають суспільно-політичне і культурне життя народу, тенденції його духовного відродження, свідчать про вирішальну роль у цьому видавничої справи. В сучасних умовах розвитку української історії та культури цілком закономірним є повернення до теорії й практики минулого. Важлива роль у цьому процесі належить редактору, громадсько-політичному, культурно-просвітницькому діячу, священику, депутату Івану Григоровичу Наумовичу (1826–1891рр.), який органічно поєднував у собі кваліфікованого видавця і невтомного популяризатора книги.

Незважаючи на певний науковий доробок у дослідженні особи останнього досі залишається малодослідженою його літературна діяльність, що зазнавала критики, зокрема з боку І.Франка, в основному через мову, котрою писав автор¹.

Проблематику літературної спадщини Івана Григоровича не висвітлено належним чином в українській історіографії. Одним з перших детальну інформацію про його життєвий шлях, громадську, політичну та літературну діяльність опублікував О.Мончаловський у праці «Житие и деятельность Ивана Наумовича»². У 1926 р. А.Генсіорський видав розвідку «И.Г.Наумович как народный писатель»³. Окремо про його видавничу діяльність у вказаних авторів не йдеться, оскільки вони не ставили перед собою такого завдан-

ня. Тому відчутною є потреба об'єктивного й науково виваженого аналізу літературної спадщини Івана Григоровича, обґрунтування значення його праць для національного відродження українців Східної Галичини, їх освітнього розвитку у другій половині XIX ст. Особливо важливими джерелами для дослідження проблеми є періодика, архівні матеріали, твори І.Наумовича, багато з котрих є автобіографічними.

Основними завданнями даної статті є розкриття основних аспектів літературної діяльності І.Наумовича, в котрих простежується формування світогляду останнього і вплив його політичних переконань на видавничу сферу, аналіз публікацій, пов'язаних із питаннями освіти народу, характеристика творчої спадщини І.Наумовича як важливого внеску у національно-культурне відродження українців Східної Галичини в другій половині XIX ст.

Захоплення видавничою діяльністю до Івана Григоровича прийшло у період «весни народів», якраз після того, як він відмовився від своїх польськофільських поглядів та почав знайомитися із самотньою українською культурою й мовою.

Спершу він виступив як поет. У 1848 р. І.Наумович написав вірш «Стих в честь Митрополита Михаїла Левицького»⁴. З того часу він майже все своє життя займався поезією, хоча остання була найслабшою з інших літературних жанрів його творчості. У своїх віршах він користувався народною мовою, зворотами, прислів'ями, порівняннями, притчами. Для того, щоб його твори були не лише цікавими, а й мали повчальний та виховний характер, Іван Григорович вивчав історію та культуру українського народу, слідкував за подіями в усьому слов'янському світі⁵.

Він завжди захоплювався поляками в тому плані, які вони згуртовані й як один одного відстоюють. Тому прикладом для спроби створення віршів, як і для більшості тодішніх поетів, були, очевидно, твори останніх. Від них перейняв І.Наумович на перших порах й не характерну для української мови польську віршовану форму та навіть пізніше повністю не зміг звільнитися від цього впливу. В 1849 р. він ознайомився із творами І.Котляревського і Г.Квітки-Основ'яненка, почав цікавитися українськими народними піснями та думами, що у подальшому знайшло відображення в його псевдонімі з характерним українським закінченням – І.М.Бужаненько. І.Наумович також мав учителів, у котрих вчився й яких ставив собі за приклад. Ними були Я.Головацький, О.Пушкін, М.Гоголь, Т.Шевченко. До останнього він відчував особливу прихильність.

Бажання писати в Івана Григоровича виникло не випадково. Соціальне та культурне становище українців у Східній Галичині спонукало його до цього. Наукою в той період займалися лише заможні люди та вихідці із вищих суспільних станів. Не маючи освіти, не вмюючи читати і писати, селяни не могли себе захистити, не володіли елементарними юридичними знаннями. До того ж симпатії австрійського двору належали полякам, котрі захопили все управління Галичиною й Крайовим сеймом. Навчання у школах масово переводили з німецької на польську мову. Для вивчення останньої відводи-

ли більше часу, ніж для оволодіння українською, яку часто проголошували не обов'язковою.

Іншою причиною написання праць І.Наумовичем, що мали повчальний характер у сфері, етнографії, було знову ж таки катастрофічне несприйняття та незнання верхами суспільства культури власного народу. За допомогою своїх публікацій, які мали бути дешевими і попадати в кожну хату, він бажав донести до останнього знання, бо іншого шляху для його навчання не бачив. Для того, щоб українці стали матеріально забезпеченими, потрібно було належним чином впорядкувати своє господарство, котре у селян на той час знаходилося в найгіршому стані. Про це свідчать історичні джерела. Вони не усвідомлювали важливості своєї праці для самих себе⁶. Тому бажачи дати їм позитивні знання в цьому питанні, Іван Григорович вирішив зробити це через свої публікації.

Отже, першопочатки літературної діяльності його були продиктовані тогочасним становищем суспільства, бажанням вивести українців на вищий рівень розвитку, реалізацію чого він вбачав у літературних виданнях.

Для того, щоб аналізувати творчу спадщину І.Наумовича в цілому, необхідно передусім проаналізувати його політичні погляди, особливо ті, що стосувалися мови. Він визнавав право російської мови бути спільною для науки й літератури для слов'янських народів. На нашу думку, орієнтація Івана Григоровича на останню була хибною. До написання творів російською мовою І.Наумович ішов поступово. До 1877 р. він писав двома мовами – народно-літературною для народу та русифікованою для газет і журналів.

Важливо зрозуміти позитивний бік використання Іваном Григоровичем народної мови. Адже написання ним повчальних творів на тій, якої селяни не розуміли, ніякого результату не дало б. Він вважав за потрібне навчати їх правильно го правопису з подальшим переходом від народної до літературної мови.

У 1850-х рр. І.Наумович написав перші повісті. Вони друкувалися у збірнику для дітей «Повісті для учащейся молодежи» 1858 р., а саме «Старый бузок калька» й «Василь Чаровник»⁷, котрі передруковувалися у подальшому в інших читанках для останніх.

Отже, Іван Григорович почав свою літературну працю, орієнтуючись спершу на найнижчий суспільний стан.

Після десятилітньої перерви в творчій діяльності І.Наумович знову повернувся до неї. Спершу майже всі свої праці він друкував у періодиці, засновником яких деколи був також. Починаючи з 1849 р., він почав працювати співробітником «Зорі Галицької» – літературного щотижневика, у котрому друкував свої праці. В 1863 р. у Львові вийшли дві газети, орієнтовані на найширші верстви населення: «Дім і школа, періодика, присвячена школам і сільському народу» та «Лист до громади». В обох виданнях Іван Григорович був активним співробітником.

1871 р. відзначився виданням журналу «Наука» у Коломиї, засновником якого став І.Наумович. Він не випадково видавав часописи, пояснюючи це тим, що книжку пише одна людина, від котрої не можна очікувати абсолютних

знань у різних сферах, у періодиці ж формуються різноманітні думки, кожен письменник висвітлює одну й ту ж проблему неоднаково, що дає можливість читачу побачити її з різних боків. На його думку, книжка – це щось закінчене; часопис же – нескінченний, як знання і практика людини⁸.

Отож результати своїх праць для народу Іван Григорович публікував в періодиці. Такі дії були передбачені й становищем у краї. Книги в той час видавалися тільки у Львові, тому люди, які жили в горах або віддалених селах, могли навіть не знати про вихід у світ книжок, часопис же завдяки поштової службі надходив у кожну хату.

Маючи на меті заснувати видавництво періодики, І.Наумович так обґрунтував основні засади та принципи її видання: «Часопис має займатися предметом віри і наскрізь дихати поезією. Сама назва часопису мусить бути релігійна, або поетична... Життєписи святих і релігійні повісті мають займати друге місце після Євангелії або молитви. Потім про великий Божий світ: Що таке сонце, зірки, земля? Які вони? Що таке зима, літо? Що таке місяць? Що таке море, ріки, гори, кордони? Які на світі народи? Чим займаються? Який в них побут, культура? Як вони управляють своєю землею, чи так як ми, чи краще?... про роль землі, про худобу, бджоли, жіноче господарство. Важливо щоб часопис видавався з ілюстраціями»⁹.

Майже всі статті до 1891 р. в «Науці» належать перу Івана Григоровича. Він присвятив одну з своїх передмов – звернень до народу роз'ясненню мети й завдань журналу: «Всі народи в Європі зробили крок вперед, український народ залишився позаду: він запізнився не зі своєї вини, а з вини тих, хто мав над ним владу; він повинен зрівнятися в культурі з іншими народами і зробити це може тільки за допомогою науки»¹⁰. Дуже вдало відображалися чотири завіти І.Наумовича у часописі, котрий, за його словами, повинен був прищеплювати та підтримувати релігійне й громадське виховання народу, поширювати серед нього потрібні йому відомості.

Літературна діяльність останнього принесла перші позитивні результати. І.Соколов у своїй книзі «Протоиерей Иоанн Григорьевич Наумович...» підкреслював, що цей журнал був найкращою енциклопедією для виховання народу¹¹. Позитивно відгукувався про часопис В.Логола, який зауважував: «Я вчився у четвертому класі народної школи у Бродах. Там релігію навчали на латинській мові і в латинських традиціях. І якраз в ту пору в 1871 році з'явилася «Наука», котра в багатьох примірниках попадала в наше містечко. «Наука» Наумовича була поштовхом до об'єднання молоді в тісне коло, яка самостійно завдяки журналу в вільний час від навчання вивчала початки руської мови і літератури. «Науку» читали і наші брати селяни, бо вона промовляла до них рідною мовою, а саме про нашу святую церкву, віру, обряди, про історію Русі, про розумне ведення господарства, про права і обов'язки кожного русина»¹². А ось яку характеристику Івану Григоровичу та його часопису та взагалі діяльності дав відомий редактор – видавець «Галицької Русі» й «Галичанина» Авдиківський: «Хто не знає заснованого ним журналу «Наука», – вона підняла народ

інтелектуально, з «Науки» народ вчиться любити свою землю, тверезо жити, осушувати мочарі, закладати сади, розводити пасіки»¹³. Цей журнал навчав найширші верстви населення історії, роз'яснював читачам закони і постанови, щоб виховати народ стійким та сильнішим для захисту своїх прав. Він висвітлював корисні факти з минулого Київської Русі й інших держав, розширюючи тим самим розумовий кругозір читачів. «Наука» навчала народ осмисленому та більш прибутковому веденню господарства. І.Наумович своїми статтями прагнув заохотити найбідніші верстви населення до посадки у себе різних рослин, навчав, як правильно розводити бджіл, заняттю ремеслом і торгівлею, привчав до працелюбства й бережливості. Все це робилося Іваном Григоровичем з метою економічного та соціального піднесення селянина й міщанина із бідності, з пияцтва, неграмотності. В часописі досить жваво обговорювалися справи буденного життя. І.Наумович давав неоціненні поради щодо медицини. «Наука», за словами людей, займала у домі кожного українського селянина друге місце після св. Євангелії. Часопис мав на меті підняти культурний рівень і покращити матеріальне становище найбідніших верств населення, поставити його в ряд з іншими культурно сформованими та багатими народами. Про роль свого видання Іван Григорович у статті «Земля – мати наша» писав так: «То про це нема що багато й говорити, чи наука потрібна, чи ні. Про це ми вже писали, і ви самі знаєте, що кращий плуг – легкий, як бувало наші старі були. Ви самі знаєте, що воно добре знатися на худобині, як її лікувати. Ви охоче слухаєте про те, як то там у Німеччині земля всюди приносить дохід, яка там по городах городина, які там сади, як там бджоли працюють і приносять багато меду. Ви про це любите вже слухати, бо ви вже знаєте, що нам на місці стояти не можна коли другі наперед поступають, а треба і нам поступати у всяких науках, як не хочемо втратити того, що ще й нині маємо. Наука піднесе нашу Русь з упаду до сонця правди і знань, полегшить боротьбу нашому народу із силами природи»¹⁴.

Важливий розділ у журналі являв собою «Богочестія». Адже тут було закладено всі моральні принципи поведінки людей, на котрих пізніше базувалося створення державних законів. І.Наумович друкував у «Науці» пояснення св. Письма, розтлумачуючи віру. Він пояснював догмати, правила, основні релігійні заповіді, тлумачив Євангеліє, апостол, псалтир, всі богослужіння: ранкову літургію, вечірню, детально розповідав про історію та розвиток церкви, життя і працю її сподвижників; навчав як себе слід вести в храмі, як дотримуватися посту й інших церковних настанов. Вміщалися в цьому розділі також короткі уривки із праць та житія святих, наприклад Іоанна Златоустого. Тут у найдоступнішому варіанті розміщувалися церковні історії для дітей. Усі відповідні статті історичного змісту були спрямовані на утвердження у народі православної віри. Журнал був настільки популярним, що навіть І.Франко, різкий критик І.Наумовича, відгукувався про нього так: «Під зиму 1871 року Наумович розпочав видавати в Коломиї популярний часопис «Наука», яка в перших роках видавалася доволі чистою, народною мовою і здобула собі велику популярність серед народу. «Наука» сприяла пробудженню

народного руху, спонукала до зацікавленості селян політичними і господарськими справами»¹⁵.

Багато уваги в часопису Іван Григорович приділяв вітчизняній історії. Для того, щоб поширювати ідею зближення Східної Галичини з усією Україною він писав статті загальноукраїнського історичного змісту, етнографічні розвідки, котрі відносилися до минулого усього краю, зокрема про життя й побут українських людей у різних регіонах. У розділі «Сад, город і пасіка» друкувалися вірші, розповіді, повчальні статті про ведення господарства, про землеробство, садівництво, городництво, скотарство, бджільництво. Останній І.Наумович вів від імені О.Грушкевича, який мав величезний досвід та прекрасно знав свою справу. Його публікації були настільки цінні, що друкувалися навіть у польських журналах.

Різні повчальні статті, тематика котрих стосувалася школи, пізнання світу, природи, наукових досягнень людей, Іван Григорович друкував від імені вчителя або священика. В кінці журналу друкувалася всяка всячина: етнографічні замітки, різні спостереження, анекдоти, смішинки, політика й ін. Саме на цих сторінках І.Наумович розповідав про Львів, Галич, Київ, Москву, про походження Русі, про боротьбу з Польщею та Австрією. У 1877 р. «Наука» стала систематизованою. Вона була розподілена на розділи: релігійно – звичасвий; науковий; частина господарська; пояснення законів; дописки; всячина.

Отож Іван Григорович робив дуже корисну справу. Він висвітлював історію рідного краю. Адже для того, вважав він, щоб доля була прихильною до людей, потрібно знати коріння свого роду, не відкидати досвід і мудрість своїх попередників. Відцуравшись минулого й свого коріння, людина втрачає свій головний оберіг – любов до батьківщини. І.Наумович своєю діяльністю формував національну свідомість українців.

В 1871 р. разом з «Наукою» під редакцією Івана Григоровича виходить «Руська Рада».

Детальніше зупинимося на окремих творах І.Наумовича, які дуже близькі до його життя. В творах останнього головними героями були селянин або священик, котрий виступав як керівник, захисник і борець за його права. Трудове життя селянина, його маленькі радощі та горе, його безпомічність і надія на краще майбутнє знаходили своє відображення з величезним співчуттям у творах Івана Григоровича.

Великої уваги заслуговують такі повісті І.Наумовича, як «Чотири путеводителя доброї життя: страх Божий, мудрость, трезвость, труд»¹⁶, «Псалтырник»¹⁷, «Сироты»¹⁸ та ін. Вплив на зміст цих творів здійснювало саме галицьке життя. Всі його праці пройняті глибоким співчуттям, гарячою любов'ю до народу, співчуттям щодо його вікових страждань під іноземним гнітом, глибокою вірою в Бога й надією на кращі часи – свободу і незалежність. Сюжети повістей надзвичайно цікаві. Зав'язки їх дещо випадкові, а розв'язки іноді досить несподівані, але завжди спрямовані на повчання.

Отже, твори Івана Григоровича були орієнтовані на найширші верстви населення. Вони доносили до людей ідеї добра, правди, любові до батьківщини, до

православної віри, навчали терпінню у тяжкі часи, висловлювали надію на краще майбутнє. Наміри І.Наумовича в його творах чисті, відкриті, благородні. Чи розповідає він про пригоди із часів польських конфедерацій, чи кріпосного права, гайдамаччини, повстань, всюди у нього на першому плані український народ із його стражданнями та бідами, котрий очолює пастир, керований силою віри й надією. Намагаючись висвітлити поляків з якнайгіршого боку, Іван Григорович розповідав про їх жорстокі насилля над українськими святинями, але це не розстроювало читача, а тільки посилювало у ньому гаряче почуття до батьківщини.

В працях І.Наумовича простежується процес їх впливу на формування національної свідомості, патріотизму у народі. В історичному минулому він відшукував ті моменти, котрі у першу чергу висвітлювали, підкреслювали героїзм останнього. Це, насамперед, захист рідної землі від завойовників, які посягали на його природні та культурні багатства.

Історичні повісті – найживіші уроки із минулого багатостраждального народу, кращий спосіб пробудження патріотичного духу. В них Іван Григорович настановляв народ до добродійного життя, навчав всьому доброму і корисному.

Повісті дали можливість працювати йому з більш широкою аудиторією. Майже у всіх творах головним героєм є священик, котрий живе одним життям із селянами, є його захисником. Устами пастиря автор прищеплював народу благородство, тверезість, бережливість й ін. Він зображав сцени довірливого ставлення селян до своїх священиків, своїми працями спонукав людей до праці на землі, що є першопричиною матеріального блага населення. І.Наумович писав своєрідним народним стилем, висвітлював справжнє селянське життя: «Він зображав наших галицьких Іванів такими, які вони, насправді, були»¹⁹.

В творах Івана Григоровича вміщено дуже багато фактів із власної біографії. Наприклад, у повісті «Сироти» змальовується благородна, працелюбна, віддана рідним традиціям особистість його прадіда по матері, священика І.Дроздовського.

Величезне значення мають твори І.Наумовича котрі останній писав для дітей – буквар, катехізис, часослов, математику та ін. Він виховував громадянина і патріота в чоловікові й жінці з їхнього дитинства; особливо цінними є його повчальні журнали для дітей шкільного віку та додатки до них – «Ластовка» додаток до «Вчителя». Іван Григорович писав для дітей вірші, прозу, навчав, чому останні повинні вчитися, коли вони мають лягати спати, коли вставати, як поводитись у школі, кому вклонятися і до чого прагнути, а любов до вітчизни він ставив попри все.

Отже, незважаючи на те, що у той час для українських дітей не публікувалася навчальна література, – твори І.Наумовича були знахідкою для них.

Щоб краще зрозуміти праці Івана Григоровича в галузі літератури, треба охарактеризувати деякі із його творів. Повість «Заветные тополи»²⁰ починається віршем й має повчальну мету. Головним героєм її є священик, котрий робить все можливе для поліпшення матеріального й соціального становища селян. Цей твір від початку до кінця виступає як порада для пастирів, як вони повинні

працювати серед народу. Отець Василь, саджаючи дерева, думав про смерть, про звіт перед вічною справедливістю та совістю і вирішив віддати всі свої сили на поліпшення становища найчисельніших верств народу. Взяття на себе обов'язків пастиря примушує його не змінювати парафії, працювати не тільки для себе, а й для селян, навчати народ православної віри, шкільної грамоти.

Дуже повчальна повість «Онуфрій Грушкевич – чаровник», написана І.Наумовичем у 1881 р.²¹ Тут у головному герої асоціювалися працелюбство, розсудливість, відданість вірі. Односельчани заздрили матеріальному становищу Онуфрія, навіть підозрювали його в зносінах з диявольською силою. Іван Григорович підкреслив, що дуже легко добитися високого матеріального становища, лише потрібно виховувати у собі якості працелюбства, відкидати ледарство, вчитись та бути вірним своїй вірі.

Великого значення набула сатира І.Наумовича. Негативні звички він висміював найблагороднішими способами. В українському народі затаївся порок заволодіння чужою мовою, чужих звичаїв, котрими він користується деколи невміло. Нерідко бувало в українському селі таке: поверталися молоді хлопці із військової служби і говорили на польсько-німецькій суміші. Було звичайно смішно, але разом із тим й прикро. Необхідно було з цим якимось боротися. Дві комедії Івана Григоровича «Зньмченний Юрко» (1872 р.)²² і «Тимко капраль» (1873 р.) обійшли всі народні сцени і театри. Дивлячись на знівченого хлопця і слухаючи його перекручені слова, глядачі приходили до висновку, що вчили останнього німці, але дуже погано. Обурювало І.Наумовича його невігластво, адже хлопець шанував не свої традиції, а чужі, зовсім не зрозумілі йому. Це все створювало комічну ситуацію, яка застала героя твору зняти з себе страшну маску.

Отже, в своїх сатирах Іван Григорович, висміюючи невігластво, одночасно й повчав, що тільки тверда віра у себе і незламна сила свідомості та рук приводить до благополуччя людини.

В творі «Як чаровниця Омычиха водбирала коровам молоко» (1871 р.)²³ вище за все І.Наумович ставив моральність як основу на котрій стоїть людина і засуджував розпусту, звідки би вона не йшла.

Відомо, що Іван Григорович брав активну участь у політичній діяльності; вона відбилася також у його творах. Він зазначав, що український народ у Галичині хоче жити своїм життям, своєю культурою, унаслідованою від предків. Одночасно він вказував і на те, що самобутні особливості в регіоні можна зберегти лише тоді, коли інтелігенція виходитиме з народу та буде тісно пов'язана з ним. Цьому питанню він присвятив свою повість «Сребни близнята», в якій зобразив алегорію: селяни й інтелігенція становлять один єдиний народ. І, дійсно, коли проаналізувати соціально-політичну ситуацію, то можна зробити висновок, що інтелігенція виходить з селянства, а селянство, у свою чергу, живить її, а вона є окрасою свого народу.

Найбільше літературних праць І.Наумовича вийшло завдяки створеному ним у 1874 р. Товариству імені Михайла Качковського. Воно опублікувало такі твори, як: «С Богом»²⁴, «Увядший цвєток», «Молодые годы», «Недобрыє

товарищи», «Отец», «Псалтырник»²⁵, «Ксенька ковалиха», «Как в простоте люди живут»²⁶, «Роман Кузьмина» та ін.

Завдяки своїм народним повістям Іван Григорович мав велику кількість читачів. Внаслідок своєї літературної діяльності він не випадково отримав від народу звання «Просвітник Галицької Русі». Повісті, наукові статті, сатира залишили позитивний відбиток у житті українців. Адже селяни дізналися про свою історію, минуле інших народів, вивчали культуру, мову, закони, а найголовніше – це те, що цю інформацію, дуже важливу для українців, рідко хто друкував. Важливе значення мала мова написання творів письменника. Вона була не літературною, а народною з тією метою, щоб усе, що публікувалося, було зрозуміле найширшим верствам населення – селянам.

І.Наумовичем написано велику кількість статей і брошур, що стосуються християнської віри, в котрих він захищав чистоту православного обряду. У народі широкого значення набули «Посланник сладчайшого Ісуса» (1880 р.) та «Посланник св. Владимира» (1880 р.). Останній став у нагоді австрійському прокурору, щоб звинуватити Івана Григоровича в державній зраді. Це стало одним з доказів того, як він підбурював народ проти держави.

Отож, значення літературних творів І.Наумовича полягає не у вічних художніх цінностях. Він – не творець слова в загальноприйнятому значенні. Літературна форма у нього – проста, зручна для читання, дає йому можливість безпосереднього спілкування з найширшими верствами населення. Його творчість тенденційна. Пишучи про Івана Григоровича, А.Генсіорський зазначав, що разом із ним можна було б поставити лише І.Франка. Дуже позитивно відгукувався про письменника І.Соколов, котрий підкреслював: «До І.Наумовича, можна сказати, не було читачів з народу – він створив і читачів і наступників»²⁷. Його твори пробудили в народних масах волю до боротьби за свої права й свободу. Ці елементи його творчості приносили користь галицькому народу на перших порах виникнення капіталізму. За всіх складних обставин того часу творчість Івана Григоровича не зникла та протягом багатьох років не стала простим етнографічним і регіональним матеріалом. Він видав близько 300 книг. Після його смерті Товариство ім. М.Качковського опублікувало три томи його повістей та розповідей із народного побуту. Цінність праць І.Наумовича полягає в тому, що він органічно поєднував життя селян з інтелігенцією, навчаючи єдності український народ. Зрештою, його наукові статті й твори здійснили великий вплив на процес державотворення кінця XIX ст. Іван Григорович своїми працями здійснив великий внесок в історію України. З них можна дізнатися про побут та життя тогочасних людей. Тематика його творів на сьогоднішній час має також актуальне значення. Вивчаючи їх на сучасному етапі можна було б почерпнути багато корисної та повчальної інформації, зокрема, для молоді.

¹ Якимович Б. Видавнича діяльність І.Франка 70–80 роки XIX ст. – Л., 1996. – 311 с.

² Там само.

³ Генсіорский А. Наумович И.Г. как народный писатель. – Л., 1926. – 11 с.

- ⁴ Там само. – С.4.
- ⁵ Там само.
- ⁶ *Наумович І.* Сь Богом! – Львов, 1875. – [Издания Общества имени Мих. Качковско-го. – Ч. 286]. – С.53.
- ⁷ *Його же:* Повісті для учащейся молодежи. – Л., 1858 р. – 126 с.
- ⁸ О Науці // Наука. – 1883. – № 23, 24 – С.376–377.
- ⁹ *Мончаловський О.* Житие и деятельность Ивана Наумовича. – Л., 1899. – С.41.
- ¹⁰ Наумович И. Честный и любезный Русский народе. // Наука. – 1874. – № 7. – С.29–30.
- ¹¹ *Соколов И.* Протоиерей Иоанн Григорьевич Наумович... – Л., 1894. – С.8.
- ¹² Логола В. Воспоминания о жизни и деятельности Ивана Наумовича. // Наука. – 1926. – № 1 – С.5.
- ¹³ *Наумович И.* Иван Наумович. // Наука. – 1871–1872. – № 7. – С.4–6.
- ¹⁴ *Черниховченко М.* Тернистым шляхом... // Наука. – 1926. – № 1. – С.3.
- ¹⁵ *Ваврик Р.* Просвѣтитель Галицкой Руси Иван Г. Наумович. – Л. – Прага, 1926. – С.15.
- ¹⁶ *Наумович І.* Четири путеводителя доброй жизни: страх Божий, мудрость, трезвость, труд. – М., 1888. – 159 с.
- ¹⁷ *Наумович І.* Псалтырник. Повесть из галицко-русской народной жизни. – М., 1888. – 156 с.
- ¹⁸ *Наумович И.* Сироты. – Л., 1872. – 108 с.
- ¹⁹ *Марковъ Д.* Заметки и воспоминания. // Наука. – 1926. – № 1 – С.34–35.
- ²⁰ *Наумович И.* Завьтныє тополи. – М., 1896. – 32 с.
- ²¹ *Його же:* Онуфрій Грушкевич – чаровник. – Л., 1881. – Ч. 1–2. – 119 с.
- ²² *Его же:* Зньмченний Юрко. – Л., 1872. – 30 с.
- ²³ *Его же:* Якъ чаровница Омычиха водбирала коровамъ молоко. – Л., 1871. – 30 с.
- ²⁴ *Его же:* Сь Богом! – Л., 1875. – [Издания Общества имени Мих. Качковского. – Ч. 286]. – 96 с.
- ²⁵ *Его же:* Псалтырник. Повесть из галицко-русской народной жизни. – М., 1888. – 156 с.
- ²⁶ *Его же:* Как в простоте люди живутъ. – Л., 1900. – 191 с.
- ²⁷ *Соколов И.* Указ.соч. – С.4.